

Steinar Pedersen, 25.11.11.

Olav den hellige, slaget på Stiklestad og samene – et tusenårsperspektiv.

Slaget på Stiklestad og den symbolbetydningen som senere er utledet av dette og av hovedpersonen selv – Olav den hellige, har vært svært viktig også for samene i Norge. Både slaget og kongen står sterkt i mange samers bevissthet. Men – man skal være åpen for at betydningen kan ha vært noe forskjellig for de to opprinnelige folkegruppene i Norge. Stiklestadjubileet i 2030, og prosessen frem mot dette, er derfor ut fra flere synsvinkler også av meget stor interesse sett fra et samisk ståsted. Ikke minst kan det være med på dekke et behov for økt kunnskap i det norske samfunnet om samer og samisk kultur.

Jubileet vil nemlig gi et glimrende grunnlag for å belyse relasjonene mellom det norske og samiske folket i et langtidsperspektiv, allerede lenge før 1030. Blant annet gjelder det sagaens beretninger om Harald Hårfagres ulike kontakter med samer, helt fra barndommen av på Hadeland.

Et slikt langtidsperspektiv vil også være med på underbygge den historiske realitet i det begrepet som i dag brukes om disse relasjonene – to folk på et felles territorium, slik kong Harald uttrykte det under Sametingets åpning i 1997. Dette er en realitet som også har fått sitt uttrykk i Grunnlovens paragraf 110a (1988) som slår fast en prinsipiell likeverdighet mellom norsk og samisk kultur.

Det er ikke unaturlig at disse relasjonene har endret seg i et tidsspenn som strekker seg over tusen år. Derfor vil det være naturlig å ha et fokus på *hvordan* forholdet mellom folkegruppene har vært, og *hvilke* faktorer som ligger bak de endringer som måtte ha funnet sted. Og – som nevnt foran – hvorvidt myten rundt Olav den hellige og Stiklestad har hatt noe å si i en slik sammenheng.

Når det gjelder den sistnevnte forteller sagaen at han møtte samer på sine ferder rundt om i landet, selv om han ikke alltid de mest humane metoder i kristningsarbeidet. På den annen side - gjennom reinskinnspekene innsatt med samisk gand som Tore Hund brukte under slaget - var samene delaktige i at sistnevnte ble kongens banemann. Om – eller hvordan dette har påvirket synet på samene blant den norske allmennheten er et interessant spørsmål man bør ha et fokus på.

Uansett - i den norrøne perioden, både før og etter Hellig Olav, var samene en gruppe som det norske aristokratiet hadde omgang med både i sosiale og i andre sammenhenger. Muligens kan man til og med si at samene var en tilnærmet maktfaktor i det norrøne samfunnet. Det hadde sin bakgrunn både ut fra samtidsforestillingerne om deres overnaturlige evner, kunnskapene de hadde om blant annet båtbygging, og deres stilling som produsenter av viktige handelsprodukter, basert på jakt av både marine og terrestriske dyrearter. I allfall synes det åpenbart at samene var anerkjent som det andre folket på det samme territoriet hvor nordmennene hadde tilhold.

Fra et slikt utgangspunkt kan man flytte fokus til den videre utviklingen, og andre sider ved samkvemmet. Hva med de religiøse relasjonene? I hvor stor grad ble samisk religion påvirket av kristendommen, katolisismen, i denne tidlige fasen? Et helt spesifikt spørsmål i den

forbindelse er hvorvidt forestillingene rundt Olav den hellige fikk en direkte påvirkning på samisk religion. Et annet relevant spørsmål som gjelder tiden før 1030, er også om påvirkningen bare gikk en vei, og hvorvidt samisk religion hadde påvirket den gamle norrøne religionen, eller omvendt. De samme spørsmålene kan man stille når det gjelder språklige forhold. Hvordan har språkene påvirket hverandre?

Under det danske styret i de fire hundreårene forut for 1814, ser det ut til samene langt på vei var anerkjent som et eget folk eller en egen nasjon, blant mange andre nasjoner i det danske veldet. Dette kommer tydeligst til uttrykk gjennom grenseavtalen av 1751 mellom Danmark-Norge og Sverige i 1751. Til denne ble det knyttet et viktig tillegg som hadde som siktemål å bevare den *Lappiske Nation*. Dette tillegget er senere blitt kalt Lappekodisillen. Der fikk man bestemmelser om samenes rett til bruk av land og vann i det andre landet i tråd med gammel sedvane, om et internt samisk rettssystem (Lapperetten) og spesielle ordninger for rettshåndhevelse overfor samer i det ordinære rettsvesenet, om samisk nøytralitet i tilfelle krig mellom landene, etc.

Men – når man kommer et stykke ut på 1800-tallet skjer det en omtrent full dreining i norske myndigheters syn på samer og samisk kultur. Noen få tiår etter Norges indre selvstendighet i 1814, i den nye norske staten, blir samene på mange måter definert ut av en samfunnsmessig og likeverdighetssammenheng, og relasjonene mellom de to folkegruppene som fra svært gammelt av har hatt tilhold på det territoriet som i dag utgjør staten Norge, ble helt asymmetriske. Blant annet - fra andre halvdel av århundret - gikk man over i en langvarig fornorskingsprosess.

En vesentlig forutsetning for denne utviklingen var læren til *den norske historiske skole*, om hvordan Norge var blitt befolket av den norrøne germanske stamme. Der var de to store norske nasjonsbyggerne Rudolf Keyser og P.A. Munch de ledende ideologene. *Den norske historiske skoles* lære når det gjaldt samene, var at disse opprinnelig var en vill, usivilisert og nomadisk flyktningbefolkning fra sør. De var kommet til det området som seinere ble Norge, relativt kort tid før den germanske, norrøne innvandringen fra øst og nord.

Samene var nordmennene underlegne både i åndelig, fysisk og våpenteknologisk henseende. Derfor var det enkelt og naturlig for den norrøne folkestamme å fortrenge de samiske nomadene til de ytterste utkanter, eller delvis utrydde dem under innvandringen. De samiske nomadene eide ikke grunnen. Samene dreiv ikke jord- eller åkerbruk. Derfor tok nordmennene ubebygde land når de kom, og eiendomsrett til jord oppsto. Der de germanske folkestammene slo seg var det kun de som eide jord og etablerte staten.

Og – ikke minst viktig: Samene var ikke en del av folket. De tilhørte ikke det rettssamfunnet som var bygd opp i Norge av den nordgermanske folkestammen som nordmennene tilhørte. Folket var de frie norske bøndene.

Denne læren fikk raskt, noe før midten av århundret, omfattende konsekvenser for synet på samene i det norske samfunnet. Her fikk man det vitenskapelige beviset – samene var et mindreverdig folk. Ett eksempel: Et amt i Norge som er halvannen gang større enn Belgia, Finnmark, ble f. eks. rundt midten av 1800-tallet i eiendomsrettslig forstand, definert som et herreløst område fra gammelt av. Årsak: Samene som hadde hatt tilhold der hadde vært så primitive at de ikke kunne eie jord.

Den norske nasjonsbyggingen var en monokulturell konstruksjon, bygd på en forestilling om at den ene kulturen var mer verdifull og høyerestående enn den andre. Dette påvirket ikke minst lærestoffet i skolen i mange generasjoner. Der var begrepene *det nasjonale* og *nasjonal identitet*, helt ensbetydende med norsk etnisitet, og tidligere i meget høy grad bygd på forestillinger fra norrøn tid. I eldre lærebøker i historie finner man jo også gjerne vikingen fremstilt som et herrefolk, en sterk rase med spesielle egenskaper.

Den kunnskapsløshet om samer og samisk kultur som vi i dag sliter med i det norske samfunnet, er langtids- og ettervirkningene av den norske nasjonalismens innflytelse på lærestoffet i skolen. Der var det ikke mye plass til samer og samisk kultur.

Og – poenget i forhold til tusenårsmarkeringen er hvorvidt symbolikken rundt Olav den hellige har vært med på skape ulikevekten i relasjonene mellom samene og staten, og det negative synet på samene og samisk kultur i relativt ny tid – det vil si de siste godt og vel halvannet hundre år? Dette spørsmålet kan stilles fordi den *norske* nasjonsbyggingen hentet en vesentlig del av sine teoretiske og ideologiske forutsetninger fra norrøn tid, med Olav den hellige meget sentralt plassert.

Forståelse mellom folk og folkegrupper er ikke medfødt. Det er noe man lærer seg. Naboer bør vite mest mulig om hverandre for at de skal kunne møtes på et likeverdig grunnlag. Vet de i tillegg om hvordan forfedrene deres har forholdt seg til hverandre, har de også en helt annen mulighet for å forstå sine egne holdninger i dag.

Derfor er Stiklestadjubileet en meget god nasjonal anledning til å utvikle ny kunnskap og spre folkeopplysning om hvordan den norrøne perioden hvor Olav den hellige står sentralt, har vært brukt i den norske nasjonsbyggingen etter 1814. Og – hvilke ulike utslag dette har fått for de to opprinnelige folkegruppene i Norge – nordmenn og samer. For flertallsbefolkningen har den norrøne tiden vært med på å skape et sterkt kulturelt og identitetsmessig fundament, mens den for samene har vært det motsatte. De ble på mange måter skrevet ut av historien og marginalisert gjennom de prosessene som fant sted på 1800-tallet.

Derfor er det ikke mange prosent, eller promiller av Norges befolkning som har en bevissthet om hvordan vårt felles fedreland fikk sine nåværende grenser, gjennom at opprinnelig samiske områder etter hvert ble en del av Norge. Det er heller ikke mange som vet at Norges endelige grenser ble trukket om lag åtte hundre år etter Olav den hellige, og nesten tusen år etter Harald Hårfagre.

Avslutning.

Stiklestadjubileet er viktig for begge de to opprinnelige folkegruppene i Norge.

I den videre tenkning rundt jubileet i 2003, bør derfor også den samiske dimensjonen inkluderes helt fra begynnelsen av, f. eks. som et kunnskapsoppbyggingsprogram under hovedvignetten *Samer og nordmenn – et tusenårig samliv etter Olav den hellige og slaget på Stiklestad*.

Muligens burde man være så ekspansiv å utforme et større prosjekt om de nevnte forholdene som en forberedelse til tusenårsfeiringa. Der måtte man gjøre en status av den forskning som er gjort, og som er ganske omfattende på flere områder. Og – gjennomføre ny forskning der det er nødvendig.

